

KUR'ÂNÎ SİYÂKIN METİNSEL BOYUTLARI ÜZERİNE YENİ BİR ÖNERİ

Araş.Gör. Mustafa ÜNVER*

Kur'ân-ı Kerim, Yüce Allah'ın biz insanlara gönderdiği en son ilahi kitaptır.¹ Kur'an, kendisine uyulduğu takdirde yolların en doğrusuna ve en güzeline götüreceğini müjdeleyen bir kitap olduğunu ifade etmektedir.²

İşte bu ifade, Kur'ân'ın en doğru ve en sağlıklı bir şekilde anlaşılmasının niçin hayâtî bir öneme sahip olduğunu gösteren en açık bir delildir.

Kuşkusuz her kitabı olduğu gibi Kur'ân'ı okumanın ve anlamının da çeşitli kuralları bulunmaktadır. Hemen her kitabın doğru ve sağlıklı bir şekilde anlaşılabilmesi, bu kuralların bilinip uygulanmasına bağlıdır.

Yaygın kullanılışıyla *siyak ve sibak*³ ilkesi de, bu kurallardan bir tanesidir. Türkçede *bağlam* sözcüğü ile karşılanan *siyak*, sadece Kur'ân'ı ilgilendirmekle kalmayıp, başka her hangi bir metni, eylemi ve reaksiyonu da ilgilendiren evrensel bir vakiadır.

Bu anlamda insanın yüzünde görülen bir tebessümden tutun da, bir çiçeğin açmasına veya bir konuşma ya da yazma esnasında bir cümlenin ve hatta bir kelimenin sarfedilmesine kadar hemen her şeyin *siyak* konusuyla ilgili olduğu görülmektedir.⁴

Aynı şekilde Kur'ân'ın ifadeleri de bir bağlamda geçmektedir. En

* Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi.

¹el-Ahzâb (33) : 40.

²el-İsrâ (17) : 9.

³Siyak ve sibak şeklinde iki terimin birden kullanılarak ifade edilmek istenen bağlam anlamının çeşitli mahzurlarının bulunması ve kavramın orijinal formuna daha uygun olması nedeniyle sadece *siyak* kavramının ifade edilmek istenen anlamı yansıtmaya yettiği hakkında bir öneri ve konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Ünver, Mustafa, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Siyâkın Rolü*, Ank. Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993, (Basılmamış yüksek lisans tezi) s. 71-74.

⁴Daha geniş bilgi için bkz. Ünver, M., *age.*, s. 32-37.

azından kendilerine uygun siyaklara yerleştirilmişlerdir. Çünkü Kur'an'daki âyet ve sûrelerin, tarihi iniş sırası dikkate alınarak tertip edilmediği bilinen bir gerçektir.⁵ Bu yönü gözönünde tutulsa bile, Hz. Peygamber'in @ emir ve talimatlarıyla tertibi gerçekleştirilmiş olan Kur'an'ın -yine de- âyet ve sûreleri arasında bir ilgi ve irtibat görülmektedir.

Biz bu makalede siyak kavramının Kur'an içi boyutları ve sınırları üzerinde durmak ve konuyla ilgili yeni bir öneri sunmak istiyoruz. Siyakın metin içi konumunun yanında tabii bağlam da diyebileceğimiz bir de gerçekten önemi çok büyük olan tarihsel arka-plan konumu (metin-ötesi bağlam) da bulunmaktadır. Biz bu makalenin sınırlı imkanları içerisinde esas olarak metin-ötesi siyakı ele almayacağız, ancak öneminden dolayı çalışmamızın son bölümünde kısaca bu konuya da değinmeye çalışacağız.

1- KUR'AN İÇİ SİYÂKIN BOYUTLARI

Öncelikle Kur'an'ın siyakı deyiminden bir sözcükteki harfin aynı sözcükteki diğer harflerle, bir cümledeki sözcüğün o cümledeki diğer sözcüklerle, bir âyetteki cümlelerin diğer cümlelerle, bir sûre içindeki âyetin diğer âyetlerle ve bütün Kur'an içindeki bir sûrenin diğer sûrelerle sergilediği ilgi ve irtibatı anlamakta olduğumuzu ifade etmeliyiz.

Bu sınıflandırmada yer alan, bir sözcükteki bir harfin diğer harf veya harflerle olan bağlamsal ilişkisinin sesbilim dışında Kur'an'ın anlaşılması problematiğiyle doğrudan ilgili olmaması sebebiyle şu anda üzerinde durmak istemiyoruz:

Öncelikle Kur'an'ın siyâkı deyiminden daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, bir sözcükteki harfin aynı sözcükteki diğer harflerle, bir cümledeki sözcüğün o cümledeki diğer sözcüklerle, bir âyetteki cümlelerin diğer cümlelerle, sergilediği ilgi ve irtibatı anlamaktayız.

1. Bir Âyet İçindeki Siyak İlişkisi :

Bilindiği gibi anlama ameliyesi parçalardan bütüne doğru gerçekleşir. Harfler bir sözcüğü, sözcükler de bir cümleyi anlamamıza yardımcı olurlar. Diğer bir deyişle parçaları anlamadan bütünü anlayamayız.

Bunun gibi aynı ilke Kur'an-ı Kerim için de geçerlidir. Çünkü Kur'anî platformda da anlamaya yönelik atılmış en küçük adım âyetler olmaktadır.

⁵Âyet ve sûrelerin tertiplerinin tevkîfî olup olmadıkları konusuyla ilgili çeşitli görüşler, delilleri, bunlarla ilgili tartışmalar ve konuyla ilgili kaynaklar için bkz. Ünver, M., *age.*, s. 80-84.

Âyet: lügatta açık alâmet, işâret, nişâne, ibret, şaşırtıcı iş, mucize, burhan ve delil gibi anlamlara gelmektedir. Kelimenin çoğulu Ây veya Âyâtür.

İncelendiği zaman Kur'ân-ı Kerîm âyetlerinin yukarıdaki anlamların hemen hepsini ihtivâ ettiği görülmektedir.

İstilahta ise âyet kelimesi: sûrelerin içinde yer alan, başından ve sonundan ayrılan, bir veya birkaç cümleden yahut da tam bir cümle özelliği taşımayan unsurlardan oluşan kelâm⁶ anlamına gelmektedir.

Bizim bu başlık altında üzerinde duracağımız husus en az tam bir cümle özelliği taşıyan âyetler olacaktır.⁷

Örneklerle konuyu daha iyi incelemeye çalışalım:

el-Bakara sûresinin 275. âyetinin baş taraflarında fâiz muamelesinde bulunanların kıyamet gününde şeytan çarpmış kimseler gibi kalkacaklarından bahsedilmektedir.

الذين يأكلون الربى لا يقومون الا كما يقوم الذي يتخبطه الشيطان من المس

"Fâiz yiyenler (muşşerde) ancak şeytanın çarptığı kimsenin kalktığı gibi kalkarlar."

Ancak âyetin devamında onların böyle fena bir duruma dūçar edilmelerinin sebebi üzerinde durulmakta ve alış verişle fâizi eşit tuttukları, bu ikisi arasında hiç bir fark görmedikleri, dolayısıyla haram olan fâizi helâl saydıkları için şeytan çarpmış gibi diriltilecekleri anlatılmaktadır:

ذلك بانهم قالوا انما البيع مثل الربى واحل الله البيع وحرم الربى

"Bu (cezaya dūçar kılınmaları) onların, zaten alış veriş de fâiz gibi demelerindedir."⁸

Eğer biz âyetin diğer kısımlarını dikkate almadan sadece ilk

⁶Âyet kelimesinin lügat ve istilah anlamlarıyla ilgili olarak bkz. el-Cevherî, İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu'l-Luğâ ve Sihâhu'l-Arabî*, thk. Ahmed Attâr, 2.Baskı, Beyrut 1399/1989, c. VI, s. 2275-2276 ; İbn-i Manzur, *Lisânu'l-Arabî'l-Muhtâ*, Beyrut, tarihsiz, Dâru Lisâni'l-Arab., c. I, s. 140-141 ; ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilü'l-Irfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Mısır, tarihsiz, Dâru İhyâi't-Türâs., c. I, s. 331-332 ; Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsîr Usûlü*, Ank. 1983, s. 55 ; Turgut, Ali, *Tefsîr Usûlü ve Kaynakları*, İst. 1991, s. 86

⁷Daha ziyade yemin ifade eden âyetler buna örnek olarak verilebilir. Mesela bkz. el-Burûc (85) : 1-3

⁸el-Bakara (2) : 275.

bölümünü anlamaya kalkışırsak gerçekten farklı bir sonuca varmış ve *fâiz yiyenler* ifâdesinin zâhirine bakarak fâizi haram saymaksızın yiyenlerin ve bu muamelede bulunanların böyle bir azaba maruz kalacakları gibi yanlış bir neticeye ulaşmış oluruz. Gayet açıktır ki böyle bir sonuç âyetin bütünlüğü içinde anlaşılın mânâyâ ters düşmektedir.

Biz sadece bu örnek ile Kurânî bütünü anlaşılabilmesi için birer parça hükmünde olan âyetlerin öncelikle kendi sınırları içinde anlaşılmasının ne kadar elzem olduğunu görmekteyiz.⁹

Başka bir örnek olarak da şu meseleyi verebiliriz: **والذين كفروا**

بآيات الله ولقائه أولئك يئسوا من رحمتي وأولئك لهم **أب اليم**

"Allah'ın âyetlerini ve O'na kavuşmayı inkar edenler, işte onlar benim rahmetimden ümidi kesmiş olanlardır ve onlar için acı bir azap vardır."¹⁰

Her ne kadar Kur'ân'ın bütünlüğü içerisinde, Allah'ın rahmetinden ümit kesmenin küfür olduğunu biliyorsak da¹¹ bu âyetin kendi iç bağlamından da ümitsizliğin küfre eş değer bir davranış olduğunu dolaylı da olsa öğrenmiş bulunmaktayız.

Bir diğer örnek olarak da şunu verebiliriz:

...فشربوا منه الا قليلا منهم...

"...Onlardan pek azı müstesna ondan içtiler..."¹²

Tâlût ve ordusu Câlût'a karşı savaşmaya gittiklerinde Tâlût'un ordusu bir nehre imtihan edilir. bu imtihana göre, o nehirden bir avuçdan fazla su içenler Tâlût'dan olmayacaklardır.

Şimdi 249. âyetin sadece onlardan pek azı müstesna ondan içtiler kısmını alırsak bir avuç içenlerin bile imtihanı kaybedenlerden olduklarına hükmetmemiz gerekecektir. Dolayısıyla bu da son derece yanlış bir hüküm olacaktır.

Ama 249. âyeti bütünüyle okuduğumuzda şu cümleleri de göreceğimiz için yukarıdaki yanlışlığa mahal verilmemiş olacaktır:

فمن شرب منه فليس مني ومن لم يطعمه فإنه مني الا من اغترف غرفة بيده...

⁹ Bkz. Albayrak, Halis, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine*, (Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri), İst. 1992, s. 44.

¹⁰ el- Ankebût (29) : 23.

¹¹ Mesela bkz. Yûsuf (12) : 87.

¹² el-Bakara (2) : 249.

"Kim ondan içerse benden değildir. Ondan hiç tatmayan ya da sadece bir avuç içen bendendir."¹³

2. Âyetler Arasındaki Siyak İlişkisi :

Üzerinde duracağımız bu madde, çalışmamızın ve de siyak konusunun öneminin en fazla ortaya çıktığı bir nokta özelliği ile karşımıza çıkmaktadır. Çünkü her şeyden önce esas olan âyetler arasındaki bağlamsal irtibatı kurmaktır.

Hakikaten peşpeşe gelen iki âyet hakkında akla gelen ilk suallerden birkaçı şunlar olacaktır: *Âyet önceki âyetle irtibatlı mı yoksa müstakil midir? Müstakil ise, komşu âyetlerle ne münâsebeti vardır? Niçin bu bağlamda serdedilmiştir?*¹⁴

Çünkü bir âyet irtibat yollarından birisiyle ya genel ya da özel, ya aklî ya da hissî ya da hayâlî yahut da bir başka ilişkiel mânâ örgüsüyle münâsebetli olabilmektedir. Zira işaret ettiğimiz çalışmamız boyunca tekrar edegeldiğimiz *her bir ifâde bir bağlamda ortaya çıkar* ilkesi Kur'an için de geçerlidir.

el-İsrâ ile el-Kehf sûreleri arasındaki münâsebeti zikrettikten sonra ez-Zemlekânî (651/962)'nin şöyle dediği nakledilmektedir:¹⁵

"İlgi ve irtibat sûreler arasında bile zuhur edince artık âyetler arasındaki münâsebet öncelikle ortaya çıkar. Hattâ daha da ötesi tefekkür mekanizması olayların ruhuna doğru işlediğinde, bütün Kur'an'ın tek bir kelime gibi bir bütün olduğu görülecektir."¹⁶

Bu kısmı da yine Kur'an'dan seçtiğimiz örneklerle incelemeye çalışalım:

فَانظَلَمُوا وَهَمَّ بِتَخَافَتُونَ

"Gizli gizli fısıldaşarak yürüdüler."¹⁷

Acaba âyette söz edilen bu kimseler neler fısıldaşıyorlardı? İşte bu sorunun cevabının, devam eden âyette hemen verilmekte olduğunu

¹³ Aynı âyet. Ayrıca bu bağlamda herkesin çok iyi bildiği, Kur'an'da Allah namaza yaklaşmayın diyor diye namaz kılmayan şu meşhur Bektaşî fıkrası da hatırlanabilir.

¹⁴ Bkz. Yıldırım, Suat, *Kur'an-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, İst. 1983, s. 96

¹⁵ ez-Zerkeşî, Bedriüddîn Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Beyrut, tarihsiz, Dâru'l-Ma'rife, c. I, s. 39.

¹⁶ *وإذا ثبت هنا بالنسبة إلى السور فما ظنك بالآيات و تعلق بعضها ببعض؟ بل عند التامل يظهر ان القرآن كله كالكلمة الواحدة*

¹⁷ el-Kalem (68) : 23.

görmekteyiz:

ان لا يدخنها اليوم عليكم مسكين

"Bu gün yanınıza hiç bir miskin sokulmasın (diye gizli gizli fısıldaştılar)."18

Başka bir misal olarak da şu âyeti verebiliriz:

اتركن في ما ههنا عامنون

"Siz buralarda güven içinde bırakılacağınızı mı sanıyorsunuz?"19

Daha önceki âyetlerden anladığımızı göre²⁰ Hz. Sâlih (A.S) kavmine bazı mekanları hatırlatarak onların hakikatları görmelerini istiyor. Bundan dolayı onlara hitâben yukarıdaki sözü söylüyor.

Ancak görüldüğü gibi, Hz. Sâlih'in zikretmeye değer bulduğu bu mekânların nereler olduğu âyetin yukarıda zikrettiğimiz kadarından anlaşılammaktadır. Âyeti siyâkıyla birlikte incelediğimizde bu yerlerin nereler olduğunu anlamaktayız:

في جنات و عيون و نخل طلعتها هضيم

"Böyle bahçelerde, çeşme başlarında, ekinler ve yumuşak tomurcuklu güzel hurmalıklar arasında."21

Âyetler arası siyak ilişkisine örnek olarak şu hususu da verebiliriz:

el-Furkân sûresinin baş taraflarında kâfirlerin inanmamak ve Hz. Peygamber (S.A.V)'in peygamberliğini kabul etmemek için sahip oldukları çeşitli izlenimlerden ve iddialardan bahsedilmektedir. Onların bu itiraz ve iddialarından bir tanesi de Hz. Peygamber'in beşer olması ve tabiatıyla beşer vasıflarına sahip bulunmasıdır:

وقالوا ما لهذا الرسول
ياكل الطعام و يمشي في الاسواق لولا انزل اليه ملك فيكون معه نذيرا

"(İnanmayanlar) şöyle dediler: Bu ne biçim peygamber, yemek yiyor, çarşıda, pazarda dolaşiyor. Ona bir meleğ indirilseydi de onunla birlikte uyarıcı olsaydı ya."22

Kâfirlerin bu sun'î ve kıymetsiz itirazlarına siyak bütünlüğü hiç

18 el-Kalem (68) : 24.

19 eş-Şuarâ (26) : 146.

20 eş-Şu arâ (26) : 142.

21 eş-Şu arâ (26) : 147-148.

22 el-Furkân (25): 7

bozulmadın 20. âyette şu şekilde cevap verildiğini görmekteyiz:

وما ارسلنا قبلك من المرسلين الا انهم يأكلون الطعام ويمشون في الاسواق

"Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de (senin gibi) yemek yerler ve çarşılarda gezerlerdi."²³

Farklı Konular Arasındaki Siyak İlişkisi :

Kur'an'daki bazı konular, bazı siyak çerçevelerinde adeta müstakil olarak ele alınmış görünümü verseler bile her konu yine de Kur'ân'ın diğer konularıyla doğrudan veya dolaylı olarak irtibatlıdır. Bunun sebebi bizim farklı zannıyla baktığımız konunun aslında bizim düşündüğümüz hedefin yanında bu irtibatı sağlayan başka hedeflerinin de olabilmesidir. Çünkü değil bir âyet gurubu bazen bir terkip bile birkaç hedef birden gözetebilmektedir.

Dolayısıyla bütün parçalar buldukları mânâ çerçevelerinde üzerlerine düşeni yaparken, Kur'ân'ın manzûmesi içindeki diğer birimlerle olan ilişkilerini de sürdürürler.²⁴ Üstelik konular arasında bir ilgi ve irtibat olmasaydı Mekke'de inen bir âyetin Medine'de inen bir sûre içerisine, Medine'de inen bir âyetin de Mekke'de inen bir sûre içerisine yerleştirilmesinin hiç bir mantıklı anlamı ve açıklaması kalmazdı.²⁵

Şimdi bunu çeşitli örneklerle inceleyelim:

el-Bakara sûresinin 190-195. âyetleri savaş ve cihaddan bahsetmektedir. 196. âyetten 203. âyete kadar da hacdan söz edilmektedir. Acaba kıtal ve cihad âyetleriyle hac âyetlerinin yan yana

²³ Daha pek çok örneğimiz olmasına rağmen son bir örnekle yetinmek istiyoruz:

ومنهم امير - لا يعلمون الكتاب الا امانى وان هم الا يظنون

"Onların içinde bir de ümmi olanlar var ki, Kitabı bilmezler. Bütün bildikleri bir takım kuruntulardan başka bir şey değildir. Onlar sadece zan içinde bulunmaktadırlar." (el-Bakara (2) : 78)

Âyette İsrailoğullarından ve bir takım kuruntu ve vehimlerinden söz edilmektedir. Acaba bu kuruntu ve vehimler nelerdir? İşte onlardan bir tancisine aynı siyak içerisinde şöyle işâret edilmektedir:

وقالوا لن تمسنا النار الا اياما معدودة

"Onlar şöyle dediler: Sayılı birkaç gün dışında bize ateş dokunmayacaktır." (el-Bakara (2) : 80)

²⁴Bkz. Albayrak, H., *age.*, s. 155.

²⁵Muhammed Kutub, *Kur'an'ı Nasıl Okuyalım*, çev. Bekir Karlığa, 6. Baskı, İst. 1992, s. 73.

zikredilmelerinin ne ilgi ve münâsebeti olabilir?

Bu iki farklı konu arasındaki ilgi ve münâsebet şu şekilde izah edilebilir:

Savaş ve cihadda kul, hem canı hem de malıyla imtihan edilmektedir. Hac ibâdetine baktığımızda onda da hem canın hem de malın devreye sokulduğunu görmekteyiz.

İşte bu benzerlikten dolayı savaş ve hac konularının mücavir olarak zikredilmelerinde her hangi bir uyumsuzluk görülmemekle birlikte, ayrıca Kur'ân'ın da mucize kelâm olması ortaya çıkmaktadır.²⁶

Bu arada cihad ile haccın benzerliğine bir hadis-i şerifte de işaret edilmiştir:

لكن احسن الجهاد واجمله حج مبرور

"Ancak, cihadın en güzeli kabule şâyân olan hacdır."²⁷

Konumuzla ilgili bir başka örnek olarak da kible konusu ile ilgili bir dizi âyetin,²⁸ Yahudi ve Hıristiyanlarla ilgili bazı tartışmaların sergilendiği²⁹ âyetlerin ardından zikredilmesinin ilgi ve irtibatını verebiliriz.

Söz konusu âyetleri iyice incelediğimizde el-Âlûsî'nin de dediği gibi³⁰ kible âyetlerinden önceki kısımlarda, ehl-i kitapla akîde ve esaslar alanında tartışılmakta olduğunu görmekteyiz. Sözelimi onların, Yahudi ve Hıristiyanlardan başka hiç kimsenin cennete giremeyeceğini söylemelerinin kendi kuruntularından öteye bir şey olmadığı³¹, ehl-i kitabın müslümanlardan kendi dinlerine girmedikçe razı ve hoşnut olmayacakları gerçeğinin vurgulanması³² gibi konular gündeme getirilmektedir.

Bütün bu hususların akîde ve inanç esaslarıyla ilgili olduğu açıktır. Kible konusu ise bir akîde meselesi değil, ikincil (fer'î) bir meseledir.

²⁶Bkz. Said Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, 1.Baskı, Kahira-Haleb-Beyrut 1405/1985, c. I, s. 455

²⁷el-Hindî, Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-Ummâl fi Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl*, 5. Baskı, Beyrut 1405/1985, c. V, s. 11, Hadis nu: 11827; c. V, s. 410, Hadis nu. 45153.

²⁸el-Bakara (2) : 142-150.

²⁹el-Bakara (2) : 109-141.

³⁰el-Âlûsî, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Mahmûd, *Rûhu'l-Meânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'ül-Mesâni*, Beyrut, tarihsiz, Dâru lhyâi't-Tûrâs, c. II, s. 2.

³¹el-Bakara (2) : 111.

³²el-Bakara (2) : 120.

O halde aralarındaki ilgi ve irtibat üzerine şunları ifâde edebiliriz: Kible konusundan önceki âyetlerde ehl-i kitabın akidevî bozuklukları ile ilgili hususlar gündeme getirilip tartışılmakta, kible hakkındaki âyetlerde ise yine ehl-i kitapla ilgili olarak onların bu alandaki itirazlarına değinilmektedir.

Netice olarak her iki gurupta da gündemin esas unsuru ehl-i kitapla mücadele olduğu için konular arasındaki ilgi ve münâsebet anlaşılmiş olmaktadır.³³

Başka bir örnek olarak da; el-İsrâ sûresinin birinci ve ikinci âyetlerini verebiliriz:

سبحان الذي اسري بعبده ليلا من المسجد الحرام الي المسجد الاقصي
الذي باركنا حوله لثريه من اياتنا انه هو السميع البصير

"Kulunu geceleyin, âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye Mescid-i Haram'dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya yürüten (O Allah) eksiklikten münezzehdir. Gerçekten O, işitendir, görendir."³⁴

Açıkça görüldüğü gibi âyette isrâ mucizesinden söz edilmektedir. Devamındaki âyet ise şu şekildedir:

واتينا موسى الكتاب وجعلناه هدى لبني اسرائيل الا تتخذوا من دوني
وكيلا

"Biz Musa'ya Kitap verdik ve onu İsrailoğullarına Benden başka vekil tutmayın diye bir kılavuz yaptık."³⁵

Görüldüğü gibi isrâ mucizesinden Hz. Musa (A.S) konusuna geçilmiştir. Acaba bu iki farklı konu arasında nasıl bir ilgi ve irtibat bulunmaktadır?

Bilindiği gibi Hz. Peygamber (S.A.V)'in bir mucizesi olan isra olayına müşrikler inanmamışlardı. İşte bundan dolayı Musa konusuna geçilmiş, onun Mısır'dan kaçıışı, Tûr dağında Tevrat'a nâil oluşu ve Kızıl denizin yarılması gibi konular hatırlatılmak istenmiştir. Çünkü, Hz. Musa'ya da kavmi inanmamış zorluk çıkarmışlardı.

Aynı misyonun bir başka bayraktarı olan Hz. Muhammed'e de

³³Bkz. Said Havva, *age.*, I, 300.

³⁴el- İsrâ (17) : 1.

³⁵el-İsrâ (17) : 2.

inanılmamakta ve kavmi tarafından zorluklar çıkarılmaktadır.³⁶

Önceki âlimlerimiz *münâsebet ilmi* adı altında bizim buraya kadar siyakla ilgili olarak sözünü ettiğimiz konuların yanında çeşitli hususları da gündeme getirerek incelemişlerdir. Sözgelimi, sûrelerin başı ile sonu arasındaki münâsebet, bir sûre içindeki âyetlerin sûrenin hedeflediği genel mesaj doğrultusunda sergiledikleri ilgi ve münâsebet, sûreler arasındaki münâsebet, Kur'ânî bütünlük içindeki ilgi ve münâsebet gibi konuları ele almışlardır.³⁷

Her ne kadar alimlerimiz sözünü ettiğimiz bu gibi konuları, *siyak* konusuna değil de -daha ziyade- *münasebet ilmi* konusuna dahil ederek ele almışlarsa da, çağdaş dilbilimcilerin ortaya koydukları bağlam anlayışları ve tanımları sözünü ettiğimiz bu konuları da içine almakta olduğundan dolayı ve bizim kanaatimize göre de bütün Kur'ân'ı bir siyak düzlemi olarak kabul etmemiz gerektiği düşüncesinden hareketle aşağıdaki maddeleri de bu esas içerisinde incelemeye çalışacağız.

Bizim bu makalede daha ziyade sunmak istediğimiz mesaj, -yazımıza başlık olarak seçtiğimiz öneri çerçevesi içerisinde- siyak terimine bu genişlik, genellik ve muhtevanın yüklenip yüklenemeyeceğini ilim adamlarının tartışmasına açmaktır. Biraz önce de ifade ettiğimiz gibi aslında bütün Kur'ân'ı tek bir siyak düzlemi olarak alıp, ona karşı

³⁶Bkz. Hicâzî, Muhammed Mahmûd, *el-Vahdetü'l-Mevdüyye fi'l-Kur'ân*, Kahira 1390/1970, s. 21; Cerrahoğlu, İ., *age.*, s. 206; Güngör, Mevlüt, "*Berâatü't-Tehallûs fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*", Menâru'l-İslâm, 1406/1986, S. 7, s. 30. Daha başka örnekler için mesela bkz. er-Râzî, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-Ğayb*, İst. 1357, c. II, c. 563 ; c. III, s. 590.

³⁷Meselâ bu konular ve gerekçeleri hakkında bilgi ve çeşitli örnekler için bkz. ez-Zerkeşi, *age.*, I, 38 ; es-Suyûtî, Celâlüddîn Abdurrahmân, *Mu'terakü'l-Ekrân fi'l-Câzi'l-Kur'ân*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, c. I, s. 66, 74 ; er-Râzî, *age.*, II, 563 ; III, 590 ; el-Beydâvî, el-Kâdî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Beyrut, tarihsiz, c. V, s. 197 ; eş-Şâtîbî, Ebû İshâk, *el-Muvâfakât fi Usûli's-Şeria*, Beyrut, tarihsiz, Dâru'l-Ma'rife, (Abdullah Draz'ın notlarıyla birlikte), c. III, s. 420 ; es-Saîdî, Abdülmüteâl, *en-Nazmu'l-Fennî fi'l-Kur'ân*, el-Matbaatü'n-Nemûzeciyye ; Bigî, Mûsâ Cârullâh, *Kitâbu Terîbî's-Süveri'l-Kerîme ve Tenâsübihâ fi'n-Nüzûl ve fi'l-Mesâhif*, Hindistan 1972.; Hicâzî, *age.*, s. 20-21, 23, 48 ; Şehhâte, Abdullah Mahmud, *Ehdâfu Külli Süra ve Makâsiduhâ fi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Mısır 1986, c. I, s. 6 vd. ; Draz, Muhammed Abdullah, *En Mühîm Mesaj Kur'an, (Kur'an Hakkında Yeni Mütalaalar)*, çev. Suat Yıldırım, Ank. 1985, s. 228-229, 234-235 ; "*en-Nakdu'l-Fennî li-Meşrûti Tertîbî'l-Kur'ânî'l-Kerîm hasebe Nüzûlih*", Mecelletü'l-Menâr, c. XXII, cüz: 9, 1370/1951, s. 787-788, 793-794 ; Reşîd Rıdâ, Muhammed, "*el-İttisâliü beyne'l-Âyât ve's-Süver*", Mecelletü'l-Menâr, c. VIII, cüz: 8, 1323/1905, s. 290 ; Cerrahoğlu, İ., *age.*, s. 206 ; Muhammed Kutub, *age.*, s. 73 ; Yıldırım, S., *age.*, s. 96 ; Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis fi Ulûmi'l-Kur'ân*, 17. Baskı, Beyrut 1411/1990, s. 98-99 ; Yıldız, Sâkıb, "*Ayet ve Sûreler Arasındaki Münâsebet III*", Diyanet Dergisi, c. XXI, S. 3, s. 5 ; Güngör, M., "*Berâatü't-Tehallûs*", s. 30.

yaklaşımlarımızı bu doğrultuda gerçekleştirmemiz Kur'ân'ın doğru olarak anlaşılıp yorumlanmasına çok büyük katkı sağlayacağı düşüncesini benimsemekteyiz.

4-Bir Sûre İçindeki Siyak İlişkisi:

Sûre lügatta yüksek makam, üstün derece, şan ve şeref, binanın kısım veya katları gibi anlamlara gelmektedir. Çoğulu süverdir.³⁸

Bina katlarına sûre denilmesinden dolayı, Kur'ân'ı Kerim'in 114 parçaya ayrılmış muhtelif kısım ve tabakalarına da sûre denilmesi olabileceği gibi her sûre Allah'ın kelimasını ihtiva ettiğinden ve yüksek bir makama sahip olduğundan dolayı bu ismi almış da olabilir.³⁹

Sûrelerin bir kısmı bir defada inerken bir kısmı da çeşitli hadise ve durumlar üzerine çeşitli zamanlarda inmiştir. Bu konuda bildiğimiz kadarıyla müslümanlar arasında her hangi bir ihtilaf da bulunmamaktadır.⁴⁰

Bunun gibi, bazı Mekkî âyetler Medenî sûreler içine, Medenî âyetler de Mekkî sûreler içine konuldukları da olmuştur.⁴¹

Durum böyleyken Kur'ân'ın her bir sûresinin üzerinde genellikle deveren ettiği bir konu ve yüce değerler bütünü bulunmakta⁴² müteaddit meseleler serdedilse bile sûrenin başı ile sonu, sonu ile başı arasında bir irtibat görülmektedir.⁴³

Bu bütünlük açısından sûrenin sahip olduğu küllî nizamı dikkatten uzak tutarak sadece yan yana serdedilmiş iki üç meseleye yönelmek aslında fikir ve düşünce ufkunu dar bir daireye kapatmak olacaktır. Tabii ki bunun neticesi olarak da Kur'ân'ı anlamaya çalışan kimselerin hatalara düşmesi de kaçınılmaz olacaktır.

Çünkü bu durumda komşu iki üç meselenin zikredilmesiyle, küllî nizama yani sûre bütününe vermeyi hedeflediği bütünsel mesaja olan katkısının bir tarafa bırakılması ve asıl mesajdan uzaklaşarak mevziî bir kaç meseleyle yetinilmesi problemi/hafifliği ortaya çıkmış olacaktır.

Doğal olarak bu yaklaşım da Kur'an nazmındaki o eşsiz güzellik

³⁸ Cevherî, *age.*, II, 690; İbn-i Manzur, *age.*, II, 237-238; Zerkânî, *age.*, I, 343; Cerrahoğlu, İ., *age.*, s. 57; Turgut, A., *age.*, s. 89.

³⁹ Bkz. Cerrahoğlu, İ., *age.*, s. 57. Ayrıca daha geniş bilgi için bkz. Hicâzî, *age.*, s. 40-41.

⁴⁰ Bkz. Reşid Ridâ, "*el-İttisâl Beyne'l-Ayâti ve's-Süver*", s. 289.

⁴¹ Bkz. Muhammed Kutub, *age.*, s. 71; Cerrahoğlu, İ., *age.*, s. 62.

⁴² Bkz. Şehhate, *age.*, I, 6; Muhammed Kutub, *age.*, s. 73.

⁴³ Bkz. Draz, *En Mühim Mesaj Kur'an*, s. 234-235.

unsurlarının hissedilmesine engel olacaktır.⁴⁴

Bu yaklaşımı bir halıyı inceleyen şahsın durumuna benzetebiliriz. Bu şahıs halının sadece el kadar yerine bakıp oradaki nakışları tetkik ederse siyah, beyaz, yeşil türü renklerin bir araya getirildiğini görür. Ancak kendisinde renk, desen ve motif uyumunun bulunduğu intibai uyanmaz. Fakat gözünü daha geniş alana çevirince ve baktığı nakışların simetriklerini görünce desendeki ahengi kısmen anlar ve zevk alır. Bununla da yetinmeyerek halının tamamına toplu bir tarzda bakınca daha büyük unsurlar arasındaki renk ve desen ahengini müşahade etmekle aldığı zevk daha da büyük boyutlarda kendisini gösterir.

İşte bunun gibi farklı farklı meselelere değinen mahallî parçalar durumundaki âyetler de bir araya gelerek sûrenin hedeflediği ortak mesajın yani küllî hedefin gerçekleşmesine katkıda bulunmaktadır.

Bu durumu yine biz, ufak ufak derelerin çaylara, çayların ırmaklara, ırmakların denize dökülmesine de benzetebiliriz. Derelerin, çayların ve ırmakların tabir yerindeyse mahallî unsurlar olmalarına rağmen ortak bir hedefe -ki bu, denize ulaşmaktır- hizmet etmektedirler.

Kanaatimize göre sûreler içindeki farklı farklı görünen konuları ve meseleleri de bu yönde düşünmek mesajın bütünsel olarak algılanabilmesi için gerekmektedir.

Üstelik değişik mekan ve zamanlarda değişik sebepler üzerine inmiş bile olsalar âyetlerin, ilgili sûrelerin içinde tam bir bütünlük ve uyum sergilemeleri, daha da ötesi, bir başka sözde asla bulunmayan bir melodi ve özel bir ritme sahip olmaları Kur'ân'ın ancak mucize bir kitap olduğunu da göstermektedir.

O halde netice olarak aşağıdaki maddeleri sıralayabiliriz:

1- Her bir sûre mükemmel bir bütündür. Genelde çeşitli temel amaçları içine alan küllî bir ana mesajı vardır.

2- Her bir sûrenin lafızda, siyakta, fasılalarda ve âyet bitimlerinde izlediği özel bir üslup vardır. Küllî hedefine ulaşmak için kullandığı bir takım yöntemleri bulunmaktadır.

3- Kıssalar da dahil, sûrede sözü edilen her bir mevzu sûrenin genel hedefine hizmet eder bir tarzda işlenmektedir.

4- Aynı konu bir kaç defa tekrar edildiğinde bile, her sûredeki şekli ve konusal yönü o sûreye uygun düşmektedir.

⁴⁴Bkz. Hicâzî, *age.*, s. 48.

5- Genelde bir kıssa bir sûre içerisinde birden fazla tekrar edilmemektedir.⁴⁵

Bununla ilgili olarak Abdullah Draz da özetle şunları söylemektedir:-

"Birden fazla konu ihtiva eden sûrelerden birine dikkat ediniz. Adım adım tefekkür ederek sûrenin manaları içinde ilerleyiniz. Dönüp dönüp bakınız: Sûre nasıl başlıyor? Nasıl hitama eriyor? İçindeki fikirler birbiriyle nasıl ahenk kuruyor? Rükunları ve cümleleri birbirlerine nasıl sarılıyor, kucaklıyor?"

Kesin olarak söylüyorum ki siz bu sûrenin bir seferde mi yoksa müteaddit necimler halinde mi nazil olduğunu tefsir ve usul kitaplarından öğreninceye kadar anlayamazsınız.

Yahut bu sûrelerin, ayrı ayrı tenzil edildikten sonra toplandığını söyleseniz bile, parça parça tenzil edilmesinin, bir bütünü taksitle tevzi edilmesi kabilinden olduğunu ikrar edeceksiniz. Bu, tıpkı şuna benzer: Ayakta duran tarihî bir binanın, şekli hiç bozulmadan bir başka yere nakli düşünüldüğünde, ebatları ölçülür ve taşları tek tek sıra ile numaralanır. Sonra parçalar halinde yıkılır. Fakat çok geçmeden her taş, eski sırasındaki yerini bulur. Ve neticede binanın taşları, ilk vaziyetinde olduğu gibi birbirine kenetlenmiş hale gelir.

Gerçi parça parça vahyedilen uzun bir sûreyi okuyunca, cahil kimse dağınık bir takım manalar ve rastgele toplanmış malzeme ile karşı karşıya bulunduğunu zannedebilir. Fakat iyice düşünürseniz o sûrenin, bir esasa ve ana bölümlere göre, bir takım küllî maksatlar esas alınarak muhkem bir bina teşkil ettiğini, sonra her ana bölümün tâlî bölümlere ayrıldığını, keza o bölmenin de bölündüğünü görürsünüz. Siz, o binanın bölmelerinde dolaşırken, bir elden çıkmış olan şümüllü bir plana göre yapılmış, aynı büyük bir binanın odalarında ve salonlarında dolaştığımızı hissedersiniz. Taksim ve tensik hususunda tutarsızlık görülmez. Aynı cinsin fertleri arasında, son derece yakınlık ve ülfet görüldüğü gibi o farklı cinsler arasında da tam bir ülfet temin edildiğini görürsünüz...

...İşte bu görünüşler arasında, toplu bir bakışla değerlendirildiğinde, sûrenin muayyen bir hedefe yöneldiği, mecmuu (bütünü) itibarıyla belli bir maksadı olduğu görülür"⁴⁶

Sûrelerin sözünü ettiğimiz bu küllî hedeflerinin tesbit edilmesinde, onların inmeleriyle ilgili tarihsel ve mekansal malumata ihtiyaç

⁴⁵Bkz. Hicâzî, *age.*, s. 48, 52-53 vd.

⁴⁶Draz, *En Mühim Mesaj Kur'an*, s.228-229 vd.

duyulmaktadır. Çünkü sûrenin nüzulünde zamanın ve mekânın çok büyük yeri ve önemi vardır.

Bundan dolayı Kur'ân'ı Kerim'in sûreleri Mekkî ve Medenî diye bir taksime tabi tutulmuştur.

Bu sınıflandırmada yer alan Mekkî ve Medenî sûrelerin kendilerine özgü genel karakterleri vardır: Sözelimi Mekke'de müşrikler arasında nazil olduğundan üzerinde durduğu konuların genel olarak inanç ve akaid esaslarından oluştuğunu gördüğümüz Mekkî sûrelerin özelliklerini şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Şirk mefhumuyla mücadele ederek, Allah'ın birliği inancının yani tevhidin yerleştirilmesi,
- 2- Hz Muhammed'in @ peygamberliğinin hak olduğunun ve onun Allah katından gönderildiğinin vurgulanması,
- 3- Kıyamet günü dirilmenin mutlaka gerçekleşeceğinin te'kid edilmesi.

Medenî sûrelerde ise konular daha ziyade fer'î hususlardan bahsetmektedir. Çünkü müslümanlar Mekke'den Medine'ye hicret edince orada, Yahudi ve Hıristiyanlarla daha yakın ilişkiler doğrultusunda karşılaşmışlar, onlarla diyalog içerisine girmişlerdir. Bu karşılaşmanın, diyalogun ve aynı toplumda yaşamının beraberinde gelen örneğin ticaret ve savaş gibi bir takım ilişkiler ve problemler de ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte müslümanların Medine'de iktidara sahip olmaları, bir başka deyişle devlet kurmaları, yaşanmaya başlanılan bu yeni hayatın huzur ve sükun içerisinde devam etmesi için doğal olarak bir takım hukukî düzenlemelerin yürürlüğe girmesini gerekli kılmıştır.

Dolayısıyla bütün bu hususlar Medine'de inen sûrelerin muhtevaları içinde yer almıştır.⁴⁷

Kabul etmek gerekir ki sûrelerin Mekkî-Medenî tarzındaki bir taksime tabi tutulması Kur'ân'ın her bir sûresinin nüzul durumunun ve gözettiği genel mesajın ortaya konması için yeterli değildir.

Çünkü Kur'ân, bizzat hayatın içinden çıkmış ve hayatın gereklerine göre inmiş bir hayat kitabıdır Hz. Peygamber @ bi'setten sonra onüç yıl Mekke'de, on yıl da Medine'de yaşamıştır. Bu uzun zaman dilimlerinde hayat aynı kalmamış, şartlar ve durumlar sürekli değişmiştir.

⁴⁷Bkz. es-Saidî, *age.*, s. 31; Hicâzî, *age.*, s. 49; Cerrahoğlu, İ., *age.*, s. 61-62; Muhammed Kutub, *age.*, s. 77-78 vd.

Bu gerekçe gözönünde bulundurularak zaman dilimlerinin daha da daraltıldığı çeşitli sınıflandırmalar da yapılmıştır. Örneğin;

1- Vahyin başlangıcından bi'setin yedinci yılında vuku bulmuş olan Habeşistan'a hicret arasında inen sûreler.

2- Habeşistan'a hicret ile İsrâ olayı arasında inen sûreler.

3- İsrâ olayı ile Medine'ye hicret arasında inen sûreler.

4- Medine'ye hicret ile Bedir gazvesi arasında inen sûreler.

5- Bedir gazvesi ile hicretin altıncı yılında yapılmış olan Hudeybiye antlaşması arasında inen sûreler.

6- Hudeybiye antlaşması ile hicretin dokuzuncu yılında vuku bulan Tebuk gazvesi arasında inen sûreler.

7- Tebuk gazvesi ile hicretin onuncu yılında vuku bulan Hz. Peygamber @ efendimizin vefatları arasında inen sûreler.

Görüldüğü gibi Kur'an sûrelerinin Mekkî-Medenî gibi genel sayılabilecek bir sınıflandırmasından daha ziyade, Kur'an'ın indiği toplumda yer etmiş ve çeşitli etkilenimlere neden olmuş önemli olayları köşe taşları olarak tesbit edip bu arada inmiş olan sûreleri gözönünde bulundurmak, sûrelerin bütünlüğünü idrak edebilmek açısından kuşkusuz daha fazla olumludur.

Bununla birlikte Kur'anî bütünlüğü gözönüne aldığımızda hangi sûre olursa olsun hepsinin genel olarak hedefinin akideyi düzeltmek, fert ve toplumun hayat nizamını tanzim etmek olduğunu söyleyebiliriz. Mekkî ile Medenî sûrelerin farkı aslında bu hedeflerin icmâlî veya tafsîlî olarak ele alınmış olmasından başka bir şey değildir. Zira -kelam ilmindeki amel-iman ilişkisiyle ilgili tartışmaları bir yana bırakırsak- davranış şekilleri olan amelin itikaddan farkı olmadığı gibi, itikadın da davranış şekillerinden farkı yoktur.⁴⁸

Şimdi de konuyu Kur'an pasajlarından seçtiğimiz örneklerle daha iyi anlamaya çalışalım:

Tâhâ sûresi 135 âyetli Mekkî bir sûredir. Hem nüzul, hem de tertip olarak Meryem sûresinden sonradır. Habeşistan'a hicret ile İsrâ mucizesi arasında nazil olmuştur. Adını başındaki hurûf-u mukattaa'dan almaktadır.

⁴⁸Bu düşüncemiz Abdullah Draz tarafından da paylaşılmaktadır. Bkz. "*en-Nakdu'l-Fennî*", s. 788.

Bu genel tanıtımdan sonra nüzul tarihini gözünüzde tutarak sûrenin genel hedefi ve âyetlerin bu hedefle sergiledikleri uyum hakkında şunları söyleyebiliriz:

Tâhâ sûresinin genel hedefi, kavminin ilahî daveti kabule yanaşmamalarından dolayı ortaya çıkan musibet ve belalara karşı Hz Peygamber'i @ sabırlı olmaya teşvik etmektir.

Bunu sûrenin başındaki şu âyetlerden de anlıyoruz:

"Tâhâ. (Ey Muhammed) biz bu Kur'an'ı sana güçünle çekesin diye indirmedik. Ancak (Allah'dan) korkanlara bir öğüt olarak (indirdik.)"⁴⁹

Gerçekten incelediğimiz taktirde Tâhâ sûresinin bütün âyetlerinin sözünü ettiğimiz hedefe hizmet ettiklerini görmekteyiz. Sûredeki âyetleri dört ana grupta toplayabiliriz:

1- Sabra teşvik (1-8. âyetler)

2- Hz. Musa @ kıssası (9-114. âyetler)

3- Hz. Adem @ kıssası (115-127. âyetler)

4- Anlatılan konulardan çıkarılması gereken ibret hususlarının gözler önüne serildiği sonuç bölümü (128-135. âyetler)

Hz. Peygamber kavmini İslam dinine çağırmakta ancak onlar kabule yanaşmamaktadırlar. Bunda Hz. Peygamber'in kabahati yoktur. Dolayısıyla onun üzülmeye ve bedbaht olmasına gerek yoktur.

Başlangıcından sonuna kadar Hz. Musa'nın ve Firavun'un eza ve cefasına katlanan insanların kıssasını anlatması Hz. Muhammed'e @ ibret ve örnek olması içindir.

Ardından da Hz. Âdem kıssasını anlatması, elçisinin imtihan ve musibetlere sabretme ve tahammül etme konusunda sağlam olması ve acele etmemesi içindir.

Bütün bunlardan sonra da sûrenin baş taraflarında zikrettiği sabra ve tahammüle teşvik âyetleriyle bitirmesi aynı hedefin gerçekleşmesine matuf bir üsluptur.

Bir başka örnek olarak da eş-Şûrâ sûresini verebiliriz:

⁴⁹Tâhâ (20) : 1-3.

53 âyete sahip olan eş-Şûrâ sûresi tertipte 42. sûredir. Hem tertipte hem de nüzulde Fussilet sûresinden sonradır. Fussilet sûresi de el-İsrâ sûresinden sonra nazil olmuştur. Sûremiz adını 38. âyetten almaktadır.

eş-Şûrâ sûresinin genel hedefi şudur: Başından sonuna kadar bütün peygamberler istisnasız İslam dini üzerinde ittifak etmektedirler. Dolayısıyla bu dine karşı olanlar dünya ve ahirette azaba düşer kalacaklardır. Salih amel işleyenler ise dünya ve ahirette sevaba ve mükafata kavuşacaklardır.

Sûrenin ilk üç âyetinde Hz. Muhammed @ ve diğer peygamberlere @ vahyeden varlığın Allah olduğu vurgulanmak sûretiyle ilahî dinlerin köken itibarıyla aynı kaynaktan geldiği konusuna giriş yapılmaktadır. Konu 13. âyete kadar açıklanmaya devam etmektedir.

Bu girişten sonra peygamberlerin getirdikleri şeriatların birliği üzerinde durulmakta ve buna karşı müşrikler uyarılmakta ve azarlanmaktadır. Müşriklerin heva ve heveslerine uymayarak davetine devam etmesi konusunda Hz. Peygamber uyarılmakta ve inanmayanların yanlış tutumlarına işaret edilmektedir.

Son olarak da Allah'ın din olarak vaz etmiş olduğu şeriata, kıyamet günü gelmeden önce insanların inanmaları emredilmekte ve vahye dair olan çeşitli itirazlar cevaplanarak Allah'ın elçileriyle konuşma yollarına işaret edilmektedir.⁵⁰

Son örnek olarak da Muhammed sûresini vermek istiyoruz:

38 âyeti olan Muhammed sûresi inişte el-Hadid sûresinden sonradır. el-Hadid de, en-Nisâ sûresinden sonra inen ez-Zelzele sûresinden sonra inmiştir. en-Nisâ sûresi de, Hudeybiye anlaşması ile Tebuk gazvesi arasında inmiş olduğu için Muhammed sûresinin iniş tarihi de bu olmaktadır.

Sûrenin genel hedefi, mü'minleri kafirlere karşı savaşmaya teşvik etmek ve onları zaferle müjdelemektir.

İlk âyetten itibaren savaşa teşvik başlamaktadır. Kafirlerin çeşitli tutum ve davranışları onlarla savaş yapmayı kaçınılmaz kılmaktadır. Üstelik kafirlerin amelleri boşa gitmiş, mü'minlerin ise günahları affedilmiştir. Bu girişten sonra müslümanlara onların -deyiş yerindeyse- bellerini kırıncaya kadar savaşma emri gelmektedir.

Daha sonra söz yine savaşla ilgili olarak münafıklara getirilmekte

⁵⁰Daha geniş bilgi için bkz. es-Saîdî, *age.*, s. 273-276.

ve kalplerinin mühürlendiğinden söz edilmektedir.

Kıtale teşvikle başlayan sûre yine kıtale teşvikle ve gevşeklikten sakındırma gibi unsurlarla bitirilmektedir.⁵¹

Sûre bütünlüğü içerisindeki uyum konusuyla ilgili olarak, sûrelerin başlangıçları ile bitişleri arasındaki irtibat ve uyuma da işaret edilebilir. Zira bu konu *beyân* alimlerine göre, belagatin en güzel konularından bir tanesidir.⁵²

Sözgelimi buna örnek olarak Sâd sûresinin hem başında ve hem de sonunda *zikir* kelimesinin yer almasını verebiliriz:

ص والقرا ن ذك

"Sâd, *öğüt* olan Kur'ân'a and olsun ki,"⁵³

ان هو لا ذك لعالمين

"O (Kur'an), ancak bütün alemlere *öğüttür*."⁵⁴

Bir başka örnek de, el-Kalem sûresinin baş taraflarıyla son taraflarında *mecnun* kelimesinin geçmesini verebiliriz.

ما انت بنعمة ربك بسحون

"Sen Rabbinin nimetiyle *mecnun* değilsin"⁵⁵

وان يكاد الذين كفروا ليزلقونك بابصارهم لما سمعوا الذكر ويقولون
انه لمجنون

"O küfredenler *zikri* (Kur'ân'ı) işittikleri zaman, neredeyse seni gözleriyle devireceklerdi ve 'o *mecnundur*' diyorlardı."⁵⁶

el-Mü'minun sûresinin *felaha* ermek fiiliyle başlamasını ve son bulmasını da yine örnek olarak zikredebiliriz:⁵⁷

قد افلح المؤمنون

⁵¹ Bkz. es-Saîdî, *age.*, s. 286-287. Diğer sûrelerin küllî hedefleri için de bu esere müracaat edilebilir. Ayrıca bu konuya eğilen daha başka müellif ve eserleri için bkz. Şehhâte, *age.*, I, 4-5 vd.; Muhammed Kutub, *age.*, s. 74.

⁵² es-Suyûtî, *age.*, I, 74; Mennâu'l-Kattân, *age.*, s. 99.

⁵³ Sâd (38): 1.

⁵⁴ Sâd (38): 87.

⁵⁵ el-Kalem (68): 2.

⁵⁶ el-Kalem (68): 51.

⁵⁷ Ayrıca daha başka örnekler için de bkz. es-Suyûtî, *age.*, I, 65-66

"*Felaha erdi o mü'minler*"⁵⁸

انه لا يفلح الكافرون

"*Kafirler felaha ermezler*"⁵⁹

5- *Sûreler Arasındaki Siyak İlişkisi:*

Her şeyden önce Kur'an sûreleri arasında siyak bütünlüğü çerçevesinde bir ilgi ve irtibat aramanın, onların tertibindeki güvenilirliğe bağlı olduğunu itiraf etmeliyiz. Çünkü ancak vahiy kontrolünde yapılmış bir tertipte, sûreler arasında bir ilgi ve irtibat aramak faydalı ve anlamlı olacaktır.⁶⁰

Hakkında çeşitli ihtilaflar bulunmakla birlikte bizim tercih ettiğimiz görüşe göre, Kur'an sûreleri de âyetleri gibi vahyin kontrolü altında dizilmişlerdir.⁶¹ Dolayısıyla Kur'ân'ı Kerim'in sûreleri arasında da bir irtibat ve münasebet bulunmaktadır. Zaten Allah'ın kelamı olan Kur'ân'ın sûrelerinin gelişigüzel serpiştirilmiş olduğunun kabulü ile onun mucize olduğunun kabulü arasında bir çelişki de ortaya çıkmaktadır.⁶²

Öte yandan alimlerin çoğunluğu sûreler arasında bir ilgi ve irtibatın olduğunu kabul etmişler ve bunu eserlerinde göstermeye çalışmışlardır.⁶³

Bunun yanında sûrelerin tertibinin tevkîfî olması her zaman sûreler arasında bir ilgi ve münasebetin aranmasını gerekli kılmaz gibi düşünceler⁶⁴ bu ilgi ve irtibatın her zaman açık ve kolay bir şekilde görülememesine bağlanabilir. Zira tenasüp, âyetler arasındaki görülenden daha zor, karmaşık ve kapalı olabilmektedir.⁶⁵ Ancak kabul edilmelidir ki, bir şeyin zor olması hiç bir zaman onun nefyini

⁵⁸el-Mü'min (23) : 1.

⁵⁹el-Mü'min (23) : 117.

⁶⁰Bkz. Reşid Rıdâ, "*el-İttisâl Beyne'l-Ayâti ve's-Süver*", s. 290 ; Yıldırım, S., *age.*, s. 96 ; Mennâu'l-Kattân, *age.*, s. 98.

⁶¹Burada bir makalenin sınırlarını aşmamak için tercihimize sebep olan delilleri burada inceleyemiyoruz. Ancak âyetlerin ve sûrelerin tertibinin tartışması ve delillerin incelenmesi için bkz. Ünver, M., *age.*, s. 80-83.

⁶²Bkz. Cerrahoğlu, İ., *age.*, s. 205 ; Sofuoğlu, Mehmed, *Tefsire Giriş*, İst. 1981, s. 114.

⁶³Mesela bkz. ez-Zerkeşî, *age.*, I, 38 ; es-Suyûtî, *age.*, I, 66 ; Yıldız, S., "*Ayet ve Sureler Arasındaki Münasebet III*", s. 5 ; Hicazi, *age.*, s. 20 ; Sûrelerin birbirleriyle sergiledikleri uyumun güzel bir uygulaması için bkz. Draz, "*en-Nakdu'l-Fenni*", s. 793-794.

⁶⁴Bkz. Yıldırım, S., *age.*, s. 96.

⁶⁵ez-Zerkeşî, *age.*, I, 38 ; es-Suyûtî, *age.*, I, 66 ; Yıldırım, S., *age.*, s. 96 ; Yıldız, S., "*Ayet ve Sureler Arasındaki Münasebet III*", s. 5.

gerektirmemektedir.

Şimdi sûreler arasındaki irtibat ve münasebeti örneklerle incelemeye çalışalım:

Bilindiği gibi el-İsrâ sûresi Allah'ı tesbihle başlamaktadır.⁶⁶ Hemen ardından gelen el-Kehf sûresinin de Allah'ı hamdle başlaması⁶⁷ bizlere namaz sonlarında yaptığımız tesbihattaki sırayı hatırlatmaktadır ve enteresan bir irtibatı göstermektedir.⁶⁸

Başka bir örnek olarak ise, Kur'an'ın tertipteki ilk sûresi olan el-Fâtiha sûresindeki bir hususu vermek istiyoruz: Bilindiği gibi el-Fatiha sûresinde "*Bizi dosdoğru olan yola hidayet eyle*"⁶⁹ diye dua edildikten sonra el-Bakara sûresinin hemen başında "*Elif Lâm Mîm, İşte O Kitap kendisinde hiç bir şüphe yoktur; takva sahipleri için hidayettir*"⁷⁰ âyetinin gelmesi bize şu mesajı vermekle birlikte sûreler arasındaki irtibatın da varlığını göstermektedir: "*Hidayet isteyen Kur'an'a sarılmalıdır. İşte iletilmeyi istediğiniz hidayet bu kitaptır.*"⁷¹

Bir diğer örnek de el-Kadr sûresiyle ilgili olan durumdur: Bilindiği gibi el-Kadr sûresi Kur'an'ın indirilişinden yani vahyin başlamasından söz eden bir sûredir.⁷² Ancak inme zamanı Abese sûresinin ardındanır.⁷³

Bununla birlikte el-Kadr sûresi Hz. Peygamber tarafından el-Alak

سبحان الذي اسري بعبده ليلا من المسجد الحرام الي المسجد الاقصي الذي 66
باركنا حوله لئريه من اياتنا انه هو السميع البصير

"Kulunu geceleyin âyetlerimizin bir kısmını ona gösterelim diye Mescid-i Haram'dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya yürüten O (Allah) eksikliten münezzehtir. O, işiten ve görendir." el-İsrâ (17) :1.

الحمد لله الذي انزل علي عبده الكتاب ولم يجعل له عوجا 67

"Kuluna kitabı indiren ve ona hiç bir eğrilik koymayan Allah'a hamdolsun." el-Kehf (18) : 1.

68Bkz. ez-Zerkeşî, *age.*, I, 39.

69 اهدنا الصراط المستقيم el-Fâtiha (1) : 5.

70 الم ذلك الكتاب لا ريب فيه هدى للمتقين el-Bakara (2) : 1-2.

71ez-Zerkeşî, *age.*, I, 38 : es-Suyûfî. *age.*, I, 67 ; Saïd Havva, *age.*, I, 50.

72 انا انزلناه في ليلة القدر ... "Biz onu (Kur'an'ı) kadir gecesinde indirdik." el-Kadr (97): 1.

73Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, İst. 1988, c. XI, s. 21.

sûresinin arkasına konmuştur. Çünkü bilindiği gibi el-Alak sûresinin ilk beş âyeti Hz. Peygamber'e @ vahyedilen ilk âyetler olma özelliğini taşımaktadır. Yani tertipteki ustalık böylece bu ilgi ve irtibatı sağlamış olmaktadır.⁷⁴

Benzer bir ilgiyi şu örnekte de görmek mümkündür:

34. sûre olan Sebe sûresinin en son âyeti suçluların cezalandırılmalarından ve dünyada yaptıklarının karşılığını görmelerinden bahsetmektedir:

وحيل بينهم وبين ما يشتهون كما فعل بأشياعهم من قبل انهم كانوا
في شك مريب

"Artık kendileriyle arzu ettikleri şey arasına perde çekilmiştir. Tıpkı bundan önce benzerlerine yapıldığı gibi. Çünkü onlar endişeye düşüren bir kuşku içindeydiler."⁷⁵

Suçluların cezalarını çekmeye başlamaları adaletin tecellisinin göstergesidir. Bunun üzerine bu adaleti işleten mekanizmaya teşekkür etmek münasip olmaktadır.⁷⁶ Binaenaleyh, söz konusu âyetin ardından başlayan Fâtır sûresinin ilk âyetinin hamdle başladığının görülmesi bu ince ilgi ve münasebeti gerçeğe getirmektedir.⁷⁷

الحمد لله فاطر السموات والارض

"Gökleri ve yeri yoktan vâreden... Allah'a hamdolsun."⁷⁸

Buna benzer bir ilgi ve münasabet bir başka yerde daha geçmektedir:

فقطع دابر القوم الذين ظلموا والحمد لله رب العالمين

"Zalim kavmin kökü böylece kazındı. Alemlerin Rabbi Allah'a hamdolsun"⁷⁹

Sûreler arasındaki ilgi ve irtibat bazı durumlarda zıt yönlü ilişkiler şeklinde de ortaya çıkabilmektedir.

Buna da en güzel örnek el-Mâûn sûresi ile ardından gelen el-

⁷⁴Bkz. Bigi, *age.*, s. 57.

⁷⁵Sebe' (34) : 54.

⁷⁶Böyle bir ilgi ve münasebete Kur'ânî bir örnek için bkz. ez-Zümer (39) : 75.

⁷⁷ez-Zerkeşi, *age.*, I, 38; es-Suyûtî, *age.*, I, 67.

⁷⁸Fâtır (35) : 1.

⁷⁹el-En'âm (6) : 45.

Kevser sûresi olabilir. Çünkü el-Mâûn sûresi⁸⁰ materyalist bir insandan, el-Kevser sûresi⁸¹ ise yaratılmışların en güzel ahlaklı olan⁸² Hz. Peygamber'e verilen şeref ve ikramdan söz etmektedir.⁸³

Hakikaten el-Mâûn sûresi münafık bir kimseden ve dört kötü vasfından söz etmektedir. Cimrilik, namazı terketmek, riyakârlık etmek, ve zekatı ya da küçük ev ihtiyaçlarını vermemek.

el-Kevser sûresi ise cimriliğe karşı kevseri, namazın terkedilmesine karşı *namaz kıl* emrini, riyakarlık etmek mukabilinde *Rabbın için* kaydını, zekat veya değersiz şeylerin verilmemesine mukabil de *kurban kes* yani kurban etlerini yoksul insanlara tasadduk et emrini zikretmektedir.

Görüldüğü gibi sûreler arasında dikkat edildiği takdirde ne kadar enteresan bir ilgi ve münasebet kurulabilmektedir.⁸⁴

6- Kur'ânî Bütünlük İçerisindeki Siyak İlişkisi:

Kur'ân'ın tam anlamıyla anlaşılması onun bir bütün olarak algılanmasına ve bir mana ile önceki ya da sonraki manalar arasındaki ilgi ve münasebete dikkat edilmesine bağlıdır.

Hakikaten Kur'ân'ı anlamaya çalışan bir kimse; onu tek bir söz yani bir bütün olarak algılamadıkça, bir diğer deyişle mevzii anlayışları bütünsel yaklaşımlarla desteklemedikçe Kur'ân'ı hakıyla anlayamayacağını hatırlından uzak tutmamalıdır.⁸⁵

ارایت الذي يكذب بالدين فذلك الذي يدع اليتيم ولا يحض علي طعام
المسكين فويل للمصلين الذين هم عن صلاتهم ساهون الذين هم يراؤن
ويمنعون الماعون

"Dini yalanlayanı gördün mü? İşte o, öksüzü iter, kakar. Yoksulu doyurmaya önyak olmaz. Namazlarından gafil olanların vay haline. Onlar gösteriş (için ibadet) yaparlar. En ufak bir yardımı esirgerler. (Zekat veya ev hâcetlerini ödünç vermezler)" el-Mâûn (107) : 1-7.

81 انا اعطيتك الكوثر فصل لربيت وانحر ان شاتك هو الاثر

" (Ey Muhammed), Biz sana Kevser'i (bol nimet, ilim ve büyük şeref) verdik. Öyleyse Rabbın için namaz kıl ve kurban kes. Asıl nesilsiz olan sana buğzeden kimsedir." el-Kevser (108) : 1-3.

82 el-Kalem (68) : 4.

83 el-Beydâvî, Abdullah b. Ömer, *Envârü't-Tenzîl ve Esrârü't-Te'vîl*, Beyrut, tarihsiz, c. V, s. 197 ; Hicâzî, *age.*, s. 23 ; Cerrahoğlu, İ., *age.*, s. 206.

84 Daha başka örnekler için bkz. Bigi, *age.* ; es-Saîdî, *age.* ; Draz, "*en-Nakdu'l-Fennî*", s. 787.

85 Bkz. Şâtübî, *age.*, III, 420.

Bundan dolayı Kur'an'dan bir konuyla ilgili bir hüküm çıkarırken konuyla ilgili bir ya da bir kaç âyete dayanmak yerine söz konusu hususla ilgili tüm âyetleri dikkate almak gerekir. Bu incelemeyi ayrıca, konuyla ilgili görünen âyet veya âyet gruplarını da kendi dar bağlamları gözönünde bulundurularak yürütmek de ihmal edilmemelidir. Ancak Kur'an'a parçacı ve mevzî yaklaşımlardan uzak bir şekilde bir bütün olarak yaklaşıldıktan ve değerlendirildikten sonra Kur'an'ın konuyla ilgili görüşü ve hükmü isabetli olarak ortaya konabilir.⁸⁶

Konumuzu yine Kur'ânî mevzulardan seçtiğimiz çeşitli örneklerle daha iyi anlamaya çalışalım:

قل يا عبادى الذين اسرفوا على انفسهم لا تقنطوا من رحمة الله ان
الله يغفر الذنوب جميعا انه هو الغفور الرحيم

(Ey Muhammed) de ki: *Ey nefisleri aleyhine haddi aşmış kullarım! Allah'ın rahmetinden ümidinizi kesmeyin. Doğrusu Allah günahların hepsini bağışlar. Çünkü O, bağışlayıcı ve merhamet edicidir.*⁸⁷

Hasan, İkrime, Atâ ve Câbir b. Zeyd gibi alimlere göre Mekke'de nazil olmuş olan⁸⁸ ez-Zümer sûresinin bu âyetinde açıkça görüldüğü gibi Allah'ın istisnasız bütün günahları affedeceği müjdelenmektedir. Ama aynı konuyla ilgili Medine devrinin ortalarında nazil olmuş olan en-Nisâ sûresinin 116. âyeti yukarıdaki mutlak hükmün istisnasını bildirmektedir:

ان الله لا يغفران بشرک به ويغفر ما دون ذلك لمن يشاء

*"Allah, kendisine şirk koşulmasını elbette bağışlamaz, (ama) bunun dışındaki (günahları) dilediği kimseler için bağışlar."*⁸⁹

Görüldüğü gibi, Kur'an'ın bir konuya bakışını tesbit edebilmemiz için bir ya da bir kaç âyetle değil, Kur'an'ın bütünlüğü içerisinde ve parçacı yaklaşımlardan uzak olarak konuyu incelememiz gerekmektedir. Aksi taktirde, Kur'an'ın vermek istediği mesajlar muhataplara yanlış aksettirilmiş olur ki bunun da vebali çok büyük olsa gerektir.

Bir başka örnek olarak da *gaybın* bilinip bilinemeyeceği meselesini verebiliriz:

⁸⁶Bkz. Güngör, Mevlüt, "Tefsir'de Konulu Tefsir Metodu", İslami Araştırmalar, c. II, S. 7, Mayıs 1988, s. 50 ; Akdemir, Salih, "Tarih Boyunca ve Kur'an'ı Kerim'de Kadın", İslami Araştırmalar, c. 5, S. 4, s. 264.

⁸⁷ez-Zümer (39) : 53.

⁸⁸el-Kurtubî, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'an*, Beyrut, 1405/1985, c. XV, s. 232.

⁸⁹en-Nisâ (4) : 116.

Bilindiği gibi Kur'an'ın pek çok yerinde gaybın ancak Allah tarafından bilindiği vurgulanır. Sözgelimi bu tür âyetlerin bir tanesi şu şekildedir:

قل لا يعلم من في السموات والارض الغيب الا الله

"De ki: Göklerde ve yerde Allah'dan başka kimse gaybı bilmez"⁹⁰

Bu ve benzeri âyetlerden doğal olarak, gaybı Allah'dan başka hiç kimsenin bilmediği, bu bilgiye ancak O'nun sahip olduğu neticesi anlaşılmaktadır. Fakat O, kitabının bir başka yerinde konuyu biraz daha açarak kendisinin razı olduğu bazı kimselere bu bilgiden verebileceğini, dolayısıyla onların da bu bilgiden bir kısmına sahip olabileceklerini haber vermektedir. Nitekim ilgili âyette şöyle buyurulmaktadır:

عالم الغيب فلا يظهر علي غيبه احدا الا من ارتضى من رسول

"Gaybı bilen Allah, gaybına razı olduğu elçi hariç hiç kimseyi muttali kılmaz."⁹¹

Burada da konu hakkındaki bilgi, ikinci olarak sunduğumuz âyetin ortaya koyduğu bilgiyle tamamlanmaktadır. Yoksa sadece brinci âyeti yahut da aynı doğrultudaki âyetleri gören birisi rasuller de dahil Allah'dan başka hiç kimsenin gayb bilgisine sahip olmadığı görüşüne kapılabilir. Halbuki bu ve benzer âyetlerde vurgulanmak istenen asıl mesaj Allah'dan başka hiç kimsenin kendi kendisine gayb bilgisine sahip olamayacağıdır.⁹²

Birden fazla anlama gelebilen lafız veya kelimelerin ilgili yerlerde anlamlarından hangisinde kullanıldığının tercihinde Kur'anî bütünlüğün rol oynadığını görmekteyiz. Buna örnek olarak şu âyeti verebiliriz:

ختم الله علي قلوبهم وعلي سمعهم وعلي ابصارهم غشاوة

"Allah onların kalplerine ve kulaklarına mühür vurmuştur. Gözlerinde de perde vardır."⁹³

Âyetteki *sem'ihim* kelimesinin *kulûbihim* üzerine matuf olması kadar, olmaması da muhtemeldir. Atıf olmaması durumunda *kulûbihim*de durulması, dolayısıyla *ve alâ sem'ihim* cümlesinin ibtidaiyye olması icap eder. Âyetin manası bu taktirde "Allah onların kalplerine mühür vurmuştur. Kulakları ve gözlerinde de perde vardır."

⁹⁰en-Neml (27) : 65.

⁹¹el-Cin (72) : 26-27.

⁹²Bkz. Güngör, M., "Tefsirde Konulu Tefsir Metodu", s. 51.

⁹³e-Bakara (2) : 7.

şeklinde olur. Atıf olma durumunda ise *ve alâ ebsârihim* ifadesi ibtidaiyye olur.

Ancak Kur'ânî bütünlük içindeki bir başka âyeti gördüğümüzde ikinci ihtimalin doğru ve tercihe şayan olduğu ortaya çıkmaktadır.⁹⁴

افرايت من اتخذ الهه هويه واضله الله علي علم وختم علي سمعه
وقلبه و جعل علي بصره غشاوة

"Heva ve hevesini ilah edinen ve Allah'ın bir bilgiye göre saptırdığı, kulağını ve kalbini mühürlediği, gözünün üstüne de perde çektiği kimseyi gördün mü?"⁹⁵

Kur'ân-ı Kerim'in şefaât konusundaki görüşünü de bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Bilindiği gibi pek çok âyette Allah'dan başka hiç kimsenin şefaât edemeyeceği bildirilmektedir. Mesela bu tür âyetlerden bir tanesi şu şekildedir:

قل لله الشفاعة جميعا له ملك السموات والارض ثم اليه ترجعون

"De ki: Şefaatin hepsi Allah'a aittir. Göklerin ve yerin mülkü O'nundur. Sonra O'na döndürüleceksiniz."⁹⁶

Aynı şekilde bir başka âyette de şöyle buyurulmaktadır:

وانذره الذين يخافون ان يحشروا الي ربهم ليست لهم من دونه ولي
ولا شفيع لعلهم يتقون

"Rab'lerinin (huzuruna) haşredilmekten korkanları onunla uyar ki: kendilerinin O'ndan başka ne bir dostları ne de bir şefaâtçileri vardır. Umulur ki takva sahibi olurlar."⁹⁷

Görüldüğü gibi sadece bu âyetleri okuyan bir kimse, ahiret gününde Allah'dan başka hiç kimsenin şefaât edemeyeceği sonucuna rahatlıkla ulaşabilir.

Diğer taraftan başka bir takım âyetlerde de Allah'ın kendilerine izin verdiği bazı kimselerin şefaât edebileceği açık bir şekilde ifade edilmektedir. Mesela:

يومئذ لا تنفع الشفاعة الا من اذن له الرحمن ورضي له قولا

⁹⁴Bkz. Abdu'l-Âl Salim Mükerrrem, "Kur'ân-ı Kerim'in Kur'ân-ı Kerim'le Tefsiri", çev. Mücteba Uğur, Diy. İsl. Bşk. Dergisi, c. XII, S. 6, s. 348.

⁹⁵el-Câsiye (45) : 23.

⁹⁶ez-Zümer (39) : 44.

⁹⁷el-En'âm (6) : 51.

"O gün, *Rahmân*"ın izin verdiği ve sözünden razı olduğu kimseden başkasının şefaati fayda vermez."⁹⁸

Gayet açık bir şekilde anlaşılmaktadır ki, Allah'ın sevdiği ve izin verdiği kimseler şefaate edebileceklerdir. Şu halde önceki âyetlerde şefaatin sadece Allah'a mahsus olduğunun ifade edilmesindeki esas mesaj, bu konuda son sözün sadece Allah'a ait olduğunun, bir başka deyişle kişinin öncelikle Allah'ı memnun ve razı etmeksizin başkalarının şefaatiyle kurtulamayacağını, yani Allah'a rağmen kurtuluşun mümkün olamayacağını kesin bir şekilde vurgulanmasıdır.⁹⁹

O halde Kur'ân'ın bu konudaki görüşünü formüle edersek şunu diyebiliriz: *Şefaate ancak Allah'ın rızası ve izni doğrultusunda vardır. Hiç kimse Allah'a rağmen şefaate edemeyecektir.*

II. KUR'ÂNÎ SİYÂKIN TARİHSEL ARKA PLANI:

(METİN-ÖTESİ BAĞLAM/TABİ BAĞLAM¹⁰⁰/BÜYÜK BAĞLAM¹⁰¹)

Siyak olgusunun bir metinsel diğeri de tarihsel olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Çalışmamızın sınırlı imkanları içerisinde sadece siyâkın metinsel kısmı üzerinde durmayı hedeflemiştik. Ancak yeri gelmişken siyâkın bu kısmı üzerinde de biraz durmanın faydalı olacağını düşündük.¹⁰²

Öncelikle şunu vurgulamakta fayda görmekteyiz:

Tarihsel arka plan adını verdiğimiz bağlamın tarihsel boyutundan, ifâdenin içinde ortaya çıktığı -deyiş yerindeyse- dış dünyayı anlamaktayız.¹⁰³

⁹⁸Tâhâ (20) : 109.

⁹⁹Bkz. Güngör, M., "*Tefsirde Konulu Tefsir Metodu*", s. 51-52; Ayrıca bkz. es-Su'dî, Abdurrahmân b. Nâsir, *el-Kavâidu'l-Hisân ü-Tefsiri'l-Kur'ân*, Riyâd 1402/1982, s. 39.

¹⁰⁰*Tabî bağlam* deyişini Düccane Cündioğlu'nda gördük. Bkz. "*Kur'an'ı Anlamanın Anlamı Üzerine -Hermenötik Bir Deneyim-*", Bilgi ve Hikmet, Yaz, 1994/7, s. 82-83.

¹⁰¹Büyük bağlam diye çevirdiğimiz *es-siyâku'l-kebir* deyişini de Nasr Hâmid Ebû Zeyd'de gördüğümüzü ifade etmeliyiz: Bkz. *Mefhûmu'n-Nass -Dirâsetün fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire, 1993, s. 95.

¹⁰²Genel olarak konuyla ilgili daha geniş bilgi için bkz. Ünver, M. *age.*, s. 33-38.

¹⁰³Geniş bilgi için bkz. Rickman, H. P., *Anlama ve İnsan Bilimleri*, çev. Mehmet Dağ, Ank. 1982, s. 120-121 vd.

Sözgelimi bir çocuğun sözlerinde ya da davranışlarında görülen seviyenin ya da muhtevânın oluşumunda katkısı olan aile, okul, çevre ve benzeri unsurlara siyakın tarihsel arka planı adını vermekteyiz.

Anlama sürecinin gerçekleşmesinde, bağlamın metinsel kısmı kadar tarihsel kısmı da çok büyük önem arz etmektedir. Kur'ân'ın mesajını bir bütün olarak anlamının bir başka şartı da, onu tarihteki evveliyâtı (tarihsel arka plan) ile birlikte incelemenin gerektiği hususudur.

Kur'ân'ın birinci derecede tarihi arka planı, Hz. Peygamber'in kendi faaliyeti ve onun Kur'ân'ın rehberliğinde yaklaşık yirmüç sene boyunca devam etmiş olan mücadelesi olmaktadır.

Hz. Peygamber'in en uygun bir ifâdeyle sünnet adını alan mücâdelesini kavramak ise, İslâm'ın zuhur ettiği zamanın arefesindeki Arap muhitini mümkün merteye anlamaya bağlıdır. Çünkü Hz. Peygamber'in mücadelesi söz konusu muhitin önceden var olmasını gerekli kılmaktadır. İşte bundan dolayı, Arapların örf ve âdetleri, müesseseleri ve genel olarak hayat tarzları Hz. Peygamber'in vermiş olduğu mücadeleyi anlamak için esas olmaktadır.¹⁰⁴

Özellikle, Mekke'nin İslâm'dan önceki durumunu anlamak gerekir. Sadece Arapların dini durumunu değil, aynı zamanda onların sosyal kurumlarını, ekonomik hayatlarını ve politik ilişkilerini de anlamaya çalışmanın büyük önemi bulunmaktadır. Buna ilâve olarak Hz. Peygamber'in mensubu olduğu güçlü bir kabile olan Kureys'in etkin rolünü ve bu kabilenin Araplar arasındaki dini ve ekonomik nüfuzunu da anlamak gerekir.¹⁰⁵

Bu unsurun önemi, günümüz Kur'an araştırmalarında daha da belirgin bir boyut kazanmıştır. Zira günümüzde, Kur'ân'ın Hz. Peygamber'e indiği İslâmî çağın zaman-mekan bağlamında meydana gelen değişimleri tam hesaba katmadan İslâmî metinlerden hükümler çıkarmaya çalışmak sağlıklı bir davranış olmayabilir. Hicrî ilk asırlardaki müfessirler, hukukçular ve okuyucular bu tür bir davranış içerisine girebilirler ve

¹⁰⁴ Bu bağlamda Hz. Ömer (R.A)'a ait olduğu rivâyet edilen şu söz belki haurlanabilir:

انما تنقض عري الاسلام عروة عروة اذا نشا في الاسلام من لا يعرف الجاهلية

"Cahiliyeyi tanımayan bir müslüman ortaya çıktığında, İslam'ın kulpları teker teker kopmaya başlar." Bu söz ve konuyla daha geniş bilgi için bkz. Reşid Rıdâ, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Hakîm*, (Tefsîru'l-Menâr), 2. Baskı, Beyrut, tarihsiz. c. I, s. 24

¹⁰⁵ Daha geniş bilgi için bkz. el-Hülî, Emîn, "*Tefsir ve Tefsirde Edebî Tefsir Metodu*", çev. Mevlüt Güngör, İslami Araştırmalar, c. II, S. 7, Mayıs 1988, s. 110-111 ; Fazlur Rahman, "*Kur'an'ı Yorumlama*", çev. Osman Taştan, İslami Araştırmalar, S. 5, Ekim 1987, s. 101

neticede çok da fazla hatâ etmiş olmayabilirlerdi. Çünkü orta çağ sosyal düzeni temelde çok fazla bir değişime uğramamıştı. Ancak bugünün şartlarının ve ihtiyaçlarının hicrî ilk asırlardakinden karşılaştırma bile yapılamayacak derecede korkunç boyutlarda değişime uğramış olduğu bir vakıa olarak karşımızda durmaktadır.

Dolayısıyla özellikle günümüzde bu konunun ihmale gelebilecek hiç bir yönünün kalmadığı bir gerçek olarak değerlendirilmesi gerekmektedir.¹⁰⁶

Aslında sözü edilen bu hususlar yeni yaklaşımlar değildir. Kur'ân'ın sözünü ettiği çözümler ve yorumlar, getirdiği bu tarihî durumlar ilmî olarak daha önceden ele alınmış ve bunun sonucu olarak Esbâb-ı Nüzûl ilmî adı altında İslâmî ilimler sahasında büyük bir literatur doğmuş ve gelişmiştir.¹⁰⁷ Bu nüzûl sebepleri ilmî, Kur'ân'ın ifadelerine ışık tutmayı ve Kur'ân'ın mesajlarının anlaşılması için bir ortam temin etmeyi amaçlayan târihî malzemelerden başka bir şey değildir. Ancak biz, yukarıda sözünü ettiğimiz tarihsel arka plan yaklaşımının, sebab-i nüzûl çerçevesinden çok daha geniş boyutlardaki platformlarda ele alınması gerektiğini düşünmekteyiz.

Bununla birlikte diğer taraftan, Kur'ân'ı anlamaya çalışmak için, onu geçmişteki tarihî ortama götürmek, "Kur'ân'ın mesajını zaman ve mekanla sınırlamak ve onu indiği çağa hapsedmek" şeklinde ortaya çıkabilecek bir itirazın da haklı ve isâbetli sayılmaması gerektiğini düşünüyorum. Çünkü, Kur'an, kendi şartları içerisinde değerlendirilmelidir şeklindeki ilkenin ardındaki bütün fikir ve düşünce bize göre Kur'ân'ın en doğru ve en sağlıklı bir biçimde anlaşılması isteğinden başka bir şey değildir.¹⁰⁸

Üstelik, Kur'ân'ı ve mesajını tam mânâsıyla anlamaya çalışmak ile, onu indiği çağa hapsederek yürürlükten kaldırmayı amaç edinmek tamamen farklı yaklaşımlardır. Dolayısıyla bu iki yaklaşımı hiç bir zaman birbirine karıştırmamak gerekmektedir.

SONUÇ

¹⁰⁶ Bkz. Ebû Süleyman, A. Ahmed, *İslam'ın Uluslararası İlişkiler Kuramı*, çev. Fehmi Kuru, İst. 1985, s. 83. Ayrıca bkz. *age.*, s. 69, 89

¹⁰⁷ Bu konuda yapılmış bir doktora tezi için bkz. Serinsu, Nedim, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Esbâb-ı Nüzulün Rolü*, İstanbul 1993, Şule yay.

¹⁰⁸ Daha geniş bilgi için bkz. Fazlur Rahman, *age.*, s. 101. Son derece önemli olması sebebiyle bu konunun başlı başına çalışılmasının fevkalâde faydalı olacağına inanmaktayız. Bu bağlamda doktora tezimiz olarak *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Mekkî-Medenî İliminin Rolü* adlı bir çalışmaya başlamış olduğumuzu ifade etmek isteriz.

Çalışmamızın esas konusunu belirleyen özellikle Kur'an içi siyakın boyutlarıyla ilgili olarak sözünü ettiğimiz başlıkların bize göre siyak kavramı içinde ele alınmaları mümkün görünmektedir. Daha önce de sözünü ettiğimiz gibi, çağdaş dilbilimcilerin ortaya koydukları siyak anlayışları, bizim de söz konusu ettiğimiz konuları siyak kavramı altında inceleyebilmemizi destekler mahiyettedir.

Buna göre her bir âyet, kendi içerisinde bir bağlam bütünü oluştururken, aynı zamanda içinde geçtiği konu bütünlüğüyle, komşu konularla, içinde yer aldığı sûreyle ve daha ileri boyutta bütün Kur'an'la genel bir siyak bütünü oluşturmaktadır.

Bildiğimiz kadarıyla -en azından Kur'an çerçevesinde- alimlerimiz tarafından siyaka bu genişlik verilmiş değildir. Bizim bu kavrama bu genişliği vermemizin Kur'an adına meşru bir yüklem olup olmadığını -deyiş yerindeyse- sesli düşünmek istedik.

KAYNAKLAR

ABDU'L- ÂL Sâlim Mükerrrem, "*Kur'ân-ı Kerîm'in Kur'ân-ı Kerîm'le Tefsiri*", çev. Müctebâ Uğur, Diy. İŞl. Bşk.Derg., c. XII, S. 6, s.339-353.

AKDEMİR, Salih, "*Tarih Boyunca Kur'ân-ı Kerîm'de Kadın*", İslami Araştırmalar, c. V, S. 4, Ekim 1991, s. 260-270.

ALBAYRAK, Halis, *Kur'an'ın Bütünlüğü Üzerine, (Kur'an'ın Kur'an'la Tefsiri)*, İst. 1992, Şûle yay.

el-ÂLÛSÎ, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Mahmûd, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebi'l-Mesânî*, Beyrut, tarihsiz, Dâru İhyâi't-Tûrâs.

ATEŞ, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, İst. 1988, Yeni Ufuklar Neşriyat.

Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli, Ank., tarihsiz, Kılıç yay.

el-BEYDÂVÎ, el-Kâdî Nâsiruddîn eş-Şirâzî, *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*, Beyrut, tarihsiz, Müessesetü Şa'bân, (el-Kazrûnî haşiyesi ile birlikte).

BİĞİ, Mûsâ Cârullâh, *Kitâbu Tertîbi's-Süveri'l-Kerîme ve Tenâsübihâ fi'n-Nüzûl ve fi'l-Mesâhif*, Hindistan 1972.

CERRAHOĞLU, İsmail, *Tefsir Usûlü*, Ank. 1983, T.D.V. yay.

el-CEVHERÎ, İsmâîl b. Hammâd, *es-Sihâh Tâcu'l-Luġa ve Sihâhu'l-Arabî*, thk. Ahmed Attâr, 2. Baskı, Beyrut 1399/1989, Dâru'l-İlmi li'l-Melâyîn.

CÜNDİOĞLU, Dücane, *"Kur'an'ı Anlamanın Anlamı Üzerine -Hermenötik Bir Deneyim-"*, Bilgi ve Hikmet, Yaz, 1994/7. s. 70-89.

DRAZ, Muhammed Abdullâh, *En Mühim Mesaj Kur'an, (Kur'an Hakkında Yeni Mütalaalar)*, çev. Suat Yıldırım, Ank. 1985, Akçağ yay.

"en-Nakdu'l-Fennî li-Meşrûu Tertîbi'l-Kur'âni'l-Kerîm hasebe Nüzûlih", Mecelletü'l-Menâr, c. XXII, cüz: 9, 1370/ 1951, s. 784-796.

Ebû SÜLEYMAN, A. Ahmed, *İslam'ın Uluslararası İlişkiler Kuramı*, çev. Fehmi Kuru, İst. 1985, İnsan yay.

Ebu ZEYD, Nasr Hâmid, *Mefhûmu'n-Nass -Dirâsetün fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Kahire, 1993, el-Hey'etü'l-Mısreyyetü'l-Âmmetü li'l-Kitâb.

FAZLUR RAHMAN, *"Kur'ân'ı Yorumlama"*, çev. Osman Taştan, İslami Araştırmalar, S. 5, Ekim 1987, s. 100-105.

GÜNGÖR, Mevlüt, *"Berâatü't-Tehallûs fi'l-Kur'âni'l-Kerîm"*, Menâru'l-İslâm, 1406/1986, S. 7, s. 28-31.

"Tefsir'de Konulu Tefsir Metodu", İslami Araştırmalar, c. II, S. 7, Mayıs 1988, s. 49-55.

HİCÂZÎ, Muhammed Mahmûd, *el-Vahdetü'l-Mevdûyye fi'l-Kur'ân*, Kahira 1390/1970.

el-HİNDÎ, Ali el-Müttakî, *Kenzu'l-Ummâl fî Süneni'l-Akvâl ve'l-Ef'âl*, 5. Baskı, Beyrut 1405/1985, Müeesesetü'r-Risâle.

el-HÛLÎ, Emîn, *"Tefsir ve Tefsirde Edebî Tefsir Metodu"*, çev. Mevlüt Güngör, İslami Araştırmalar, c. II, S. 7, Mayıs 1988, s. 103-114.

İbn-i MANZÛR, *Lisânu'l-Arabî'l-Muhît*, Beyrut, tarihsiz, Dâru Lisâni'l-Arab.

el-KURTUBÎ, Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, Beyrut, 1405/1985,

MENNÂU'L-KATTÂN, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân*, 17. Baskı, Beyrut 1411/1990.

MUHAMMED KUTUB, *Kur'ân'ı Nasıl Okuyalım*, çev. Bekir Karlığa, 6. Baskı, ist.1992, İşaret Yay.

er-RÂZÎ, Fahrüddîn Muhammed b. Ömer, *Mefâtihu'l-Ğayb*, İst. 1357.

REŞİD RIDÂ, Muhammed, "*el-İttisâlü beyne'l-Âyât ve's-Süver*", Mecelletü'l-Menâr, c. VIII, cüz: 8, 1323/1905, s. 289-290.

Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm, (*Tefsîru'l-Menâr*), 2. Baskı, Beyrut, tarihsiz.

RİCKMAN, H. P., *Anlama ve İnsan Bilimleri*, çev. Mehmet Dağ, Ank. 1982.

SAİD HAVVA, *el-Esâs fî't-Tefsîr*, 1. Baskı, Kahira-Haleb-Beyrut 1405/1985, Dâru's-Selâm.

es-SAİDÎ, Abdülmüteâl, *en-Nazmu'l-Fennî fi'l-Kur'ân*, el-Matbaatü'n-Nemûzeciyye.

es-SA'DÎ, Abdurrahmân b. Nâsır, *el-Kavâidu'l-Hısân li-Tefsîri'l-Kur'ân*, Riyâd 1402/1982, ✓

SOFUOĞLU, Mehmed, *Tefsire Giriş*, İst. 1981, Çağrı yay. ✓

es-SUYÛTÎ, Celâlüddîn Abdurrahmân, *Mu'terakü'l-Ekrân fî İ'câzi'l-Kur'ân*, thk. Ali Muhammed el-Becâvî, Dâru'l-Fikri'l-Arabî.

eş-ŞÂTİBÎ, Ebû İshâk, *el-Muvâfakât fî Usûli's-Şerîa*, Beyrut, tarihsiz, Dâru'l-Ma'rife, (Abdullah Draz'ın notlarıyla birlikte)

eş-ŞEHHÂTE, Abdullah Mahmûd, *Ehdâfu Külli Sûra ve Makasiduhâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm*, Mısır 1986.

TURGUT, Ali, *Tefsir Usûlü ve Kaynakları*, İst. 1991, M.Ü.İ.F.V. yay.

ÜNVER, Mustafa, *Kur'ân'ın Anlaşılmasında Siyâkın Rolü*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1993, (Basılmamış yüksek lisans tezi)

YILDIRIM, Suat, *Kur'ân-ı Kerim ve Kur'an İlimlerine Giriş*, İst. 1983, Ensar yay.

YILDIZ, Sâkıb, "*Ayet ve Sureler Arasındaki Münasebet*", Diyanet Dergisi, c. XXI, S. 1, 1985, s. 11-15 ; c. XXI, S. 2, 1985, s. 35-40 ; c. XXI, S. 3, 1985, s. 3-7.

ez-ZERKÂNÎ, Muhammed Abdulazîm, *Menâhilü'l-Irfân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, Mısır, tarihsiz, Dâru İhyâ i't-Türâs.

ez-ZERKEŞÎ, Bedrüddîn Muhammed b. Abdillâh, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrâhîm, Beyrut, tarihsiz, Dâru'l-Ma'rife.